

Babeş-Bolyai Tudományegyetem
Római Katolikus Teológia Kar

X Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia

Kié a kolozsmonostori uradalom?

**– avagy a Római Katolikus Státus tanulmányi alapjához tartozó birtok
kialakulása a kezdetektől 1868-ig**

Vezetőtanár:
Dr. Holló László egyetemi docens

Összeállította:
Pénzes Lóránd, római katolikus
teológia - történelem szak,
IV. év

Kolozsvár
2007 május 26 -27

Tartalomjegyzék

0. Bevezetés	4
1. Az kolozsmonostori birtok kialakulása a kezdetektől	
1.1. A kolozsmonostori bencés apátság és birtokainak alakulása az 1556-os szekularizációig	6
1.2. A monostor birtokainak összeírása a XV. század közepén	8
1.3. A birtokok vándorlása 1566-tól a kincstári kezelés beálltáig	8
2. Az uradalom a kincstári kezelés alatt (1849-1868)	12
3. Befejezés	16
4. Melléklet	17
5. Bibliográfia	18

0. Bevezetés

A alábbi dolgozat az Erdélyi Római Katolikus Státus történelmének egy kis, ámár nélkülözhetetlen szegmensével foglalkozik, mely nélkül nem beszélhetnénk a fenti intézmény XVI. századi fennállásáról. Hogy miért?- azt meglátjuk a későbbiekben.

A jelen bevezetőben igyekszem felvázolni az erdélyi katolikus önkormányzat alakulásának legfontosabb mozzanatait, majd egy rövid történeti felvezetést kínálok, mely elvezetne a kolozsmonostori uradalom kezelésében bekövetkezett változásra, mely e birtok jövedelmének megsokszorozódását, és az erdélyi katolikusok számára a célszerűbb hasznosítást eredményezte. Hiszen ahogy semmi sincs céltalanul a világban, így e birtok is a katolikus oktatás fenntartását és minőségének növelését hívatott biztosítani. Nem volt ez azonban csak a katolikusok számára öncélú, hiszen a birtok jövedelméből (is) fenntartott jezsuita акадеmia diákjai fele-fele arányban oszlottak protestánsokra és katolikusokra egyaránt. E birtok jövedelme elősegítve az erdélyi művelődés kibontakozását a későbbiekben sem szűnt meg, ezt a szerepet betölteni, ha a mindenkori hatalom képviselői felismerve szerepét annak betöltésére teret és támogatást biztosítottak.

Az erdélyi katolikus egyházmegyei autonómiát megtestesítő Státus kialakulása a reformáció térhódításának korára vezethető vissza, amikor a három protestáns vallás elterjedésével a katolikus egyház háttérbe szorult, oly annyira, hogy az 1556 április 26 – 27-iki országgyűlés még püspökének Bornemissza Pálnak az országból való kiutasítását is törvénybe foglalja. Az 1610-es beszercei congregáció generális megerősíti e korábbi döntést: „*a pápáspapoknak püspökük ne legyen.*”¹ Történt ezen intézkedés annak ellenére, hogy az 1568-as tordai országgyűlés kimondta a vallásszabadságot² és a felekezetek egyenjogúságát a négy bevett vallás (lutheránus, kálvinizmus, unitárius és katolikus) esetében A vallási toleranciáról híressé vált határozat azonban a gyakorlatban nem vonatkozott a katolikusokra, hiszen a folyamatos országgyűlési tiltásoknak

---

¹ Vö. BOCHKOR Mihály: *Az Erdélyi Katolikus autonomia*, Kolozsvár, 1911, 78 o.

² Vö. BENDA Kálmán: *Az 1568 évi tordai országgyűlés és az erdélyi vallásszabadság* „(...)senki [...] az prédikátorokat meg ne bánthassa, ne szidalmaztassék senki az religióért senkitől. (...) és nem engedtetik senkinek, hogy senkit fogsággal avagy helyéből való priválással fenyögessön az tanításért, mert az hit istennek ajándéka, ez hallásból leszön, mely hallás istennek igéje által vagyon.” In. Erdélyi Múzeum - 56. kötet, Kolozsvár, 1994. 3-4.füzet; VESZELY Károly: *Erdélyi Egyháztörténeti adatok, I kötet*, Kolozsvár, 1860.179 o.

köszönhetően, 1715-ig püspök nélkül kellett az egyházmegye ügyeit igazgatniuk. Ezen áldatlan állapoton a katolikusnak maradt főurak úgy próbáltak segíteni, hogy az országgyűléseken testületileg léptek fel a katolikus ügyek védelmében, a másik három vallás karaihoz –azaz státusaihoz hasonlóan. A különbség csupán annyi, hogy püspök hiányában a katolikusok státusa vált a pápához tartozó hívők egyetlen képviseleti és vezető fórumává, míg a protestáns felekezetek hasonló testületi képvisellete a meglévő egyházi vezetés miatt fokozatosan elsorvadt. A katolikusok önkormányzati szervét 1615-ben már *Status Catholicorum Dominorum* név alatt említik, míg II Rákóczi György uralkodása alatt összeállított „*Approbate Constitutionis*” c. törvénykönyv I rész 3 tc. kimondja, hogy a katolikusok maguk intézhetik ügyeiket. Ezzel a törvényesen is elismerték a püspök nélküli Státust az egyházmegye képviseleti szervének, az olyan jellegű kérdésekben melyek az egyház anyagi ügyeivel, oktatásával és intézményeivel kapcsolatosak. Így alapítványokat létesítettek, iskolákat működtetnek, ingatlanokat szerzetek, vikáriust majd 1712 után püspököt választottak és felügyelték az egyes egyházközségek életét. Az egyház belső életével, hitéleti témákkal un kisebb ügyekkel nem foglalkoztak. Ettől kezdve a fennebb említett ügyekben a klerikusok és világiak együtt tanácskoztak az un. státusgyűléseken és az innen terjesztették határozataikat. jóváhagyásért a fejedelem elé.³

Az önálló erdélyi államiság megszűnését követően az 1690-ben kiadott Diploma Leopoldium rendezte a vallások jogi helyzetét, lehetővé téve, hogy a Mártonfi György személyében katolikus püspököt nevezzenek ki.⁴ A kinevezés azonban nem vonta maga után a katolikus autonómia megszűnését. Sőt elnökként maga az egyházfő is részese lett az újjászerveződött Státusnak. A korábban működő státusgyűlések mellé egy állandó igazgatótanácsot hoztak létre, kétharmad világi és egyharmad részben egyházi személyekből. A katolikus restauráció folyamata ezzel azonban korántsem zárult le. A pótdiploma felhatalmazta az egyházi önkormányzatot akkori nevén a „*Clerus et Status*” az elvesztett egyházi javak visszaszerzésére. A fenti intézkedésből kitűnik, hogy az uralkodó az erdélyi katolikusok képviselétét ellátó törvényes szervnek tekintette a Státust.

---

³ Vö. SAS Péter: *Az Erdélyi Római Katolikus Státus*, in: Egyháztörténelmi Szemle, 4. évf. 2. szám, 3.

⁴ BOCHKOR 263-265 o.

Nem úgy Mária Terézia, ki a lusitániai alap kezelésére,⁵ 1767 március 4-én kelt leiratával létrehozta a Catholica Commisiot (Katolikus Bizottságot). A Főkormánysház kebelében szervezett bizottság feladatává vált az erdélyi katolikus egyházi és tanulmányi ügyek intézése valamint a főkegyúri joggal kapcsolatos feladatok végzése. A kizárólag katolikus férfiakból álló testület a Gubernátor ha Ő nem volt katolikus akkor rendszerint a püspök vezetése alatt állt. A Bizottság felállítása rendeletileg ugyan nem vonta maga után a Státus megszüntetését, de a gyakorlatban ezt eredményezte. Mint látjuk szervezetében a Státussal hasonló Bizottság a katolikusok ügyeit teljes egészében a bécsi udvar ellenőrzése alá vonta az által, hogy tagjai a mindenkori hatalom birtokosiból (lásd Főkormánysház) kerültek ki. Az oktatás és az egyház ügyeit szolgálta, de úgy és olyan mértékben ahogy azt a mindenkori hatalom jónak látta. Hatásköre katolikus ügyekben a Státustól „örökölt” és az uralkodó által létrehozott alapok - így a már említett lusitániai alap, 1768-tól a katolikus árvaházalap, 1773-óta a katolikus tanulmányi és ösztöndíjalap, 1775-után a katolikus elemi iskolai alap, 1808-tól pedig a katolikus elemi iskola - nyugdíjalap - kezelésére és hasznosítására terjedt ki.⁶

A katolikus rendek azonban nem nyugodtak bele a Státus jogkörének önkényes felfüggesztésébe, hatáskörének megszüntetésébe. Az időszakosan összeülő státusgyűléseken megfogalmazott feliratokban kitartóan kérték az uralkodótól a katolikus autonómia visszaállítását. Ezen kérésükre 1873-ban a Catholica Commissio megszüntetésével kedvező válasz is érkezett.

Az impériumváltás bekövetkeztével a Státus virágkora is véget ért. Noha a Gyulafehérvári határozatok III. fejezetének 2. pontja⁷ és a Párizsi békeszerződés 9 cikkelye⁸ implicite törvényesíti a Státus fennmaradását, az állam által eszközölt kisajátítások révén a elveszti vagyonának nagy részét, majd működésének ellehetetlenítését követően Márton Áron püspök 1966-ban felfüggesztette. A politikai

---

⁵ A lusitániai alap az osztrák jezsuiták által, indiai missziós célra összegyűjtött és a lisaboni kereskedelmi 437503 frt. összeget takarja, melyet az uralkodó portugáliai jezsuiták száműzését követően a Portugá államtól visszaperelt és vallásalap címen az erdélyi katolikusoknak adományozta.

⁶ Vö. *A volt erdélyi királyi főkegyúri kebelében fennállott Katolikus Bizottság Hatásköréről*, Gyulafehérvár, Nyomtatott a püspöki lyceumi könyvnyomdában, 1876, 3-12 o.

⁷ „Egyenlő jogi és teljes felekezeti autonóm szabadság az állam összes felekezete számára” in SAS Péter: *Az Erdélyi Római Katolikus Státus*

⁸ U.o A kisebbségeknek „joguk van saját költségükön jótékonyági, vallási vagy szociális intézményeket léteíteni, igazgani és azokra felügyelni”

helyzet változásával ezt a határozatot a gyulafehérvári püspök 1991 február 11-iki rendeletével visszavonta,⁹ s most ha a Státus újbóli létrehozását követően sikerült a korábbi autonómia jogörökösöként fellépni az Erdélyi Katolikus Egyház olyan anyagi és szellemi örökség birtokába kerülhet melyre szilárdan lehet építeni a katolikus és keresztény értékek továbbadásában.

A 2001 februárjában megjelent 10-es törvény (elméletileg) lehetőséget biztosít az államosított Státus vagyon visszaszerzésére, ezért fontos részletekbe menően ismerni milyen anyagi erőforrásokkal, javadalmakkal rendelkezett ez az évszázados katolikus autonómia, hiszen csupán a múltat ismerve, a jelenben állva érthetjük meg azt a jövőt amely lehetőségei révén gazdagabbá vagy szegényebbé tehet minket, magyar keresztényeket.

Dolgozatom a Státus egyik legfőbb anyagi erőforrását képező bencés örökséggel a kolozsmonostori uradalommal foglalkozik, melynek egy rövid véleményem szerint egyik legfontosabb időszakát igyekszem bemutatni, a rendelkezésemre állót írásos emlékek alapján.

1. A kolozsmonostori birtok kialakulása a kezdetektől 1556-ig

1.1 A kolozsmonostori bencés apátság birtokainak kialakulása az 1566-os szekularizációig

A tanulmányi alap legfőbb jövedelemforrását képező kolozsmonostori uradalom birtokainak kialakulása nagyrészt a bencés monostor jószágai nyomán jött létre. A középkori Erdélyben a gyulafehérvári püspökség mellett legfontosabb egyházi intézményének minősülő apátság alapítását I (Szent) László (1077-1095) királyra vezetik vissza. A monostor birtokainak kiterjedéséről 1297-ből származik hiteles információ, amikor a következőképpen jegyzik le a körüljárt határokat. Említik a Nádas folyót, a Bács felé vezető „nagy úttat” a Szamos folyót, a Monostorról Kolozsvárra vezető „nagy úttat,, melyre két mocsár és bizonyos patak „feje” után a monostor Bik(k) nevű erdeje

---

⁹ SAS Péter: *Az Erdélyi Római Katolikus Státus in u.o*

következik, azután pedig a nemesek tulajdonában lévő Bán(y)abik, Mikes és Szilvás helységeket, közben ismét egy „nagy úttat” mely valószínűleg a Tordára vezető országutat jelölte. Ezt követően feljegyzik az apátság birtokában levő Szent Benedek hegységet- mely 1313-tól összeolvadt Monostorral, továbbá a Monostoron kívül levő Szelicse, aztán Gorbó patakot,¹⁰ majd a püspök tulajdonában levő Szászfenes helységet, a Szamoson túl a Sasság nevű földet, a „Határvölgy” nevű völgygel és Bács helységet. Az Árpádkori határok alapján egy hatalmas földterülettel találkozunk mely Bács és Magyar Nádas (Sasság) határától délre Magyarszilvás és Mikes, Kolozsvár határától nyugatra Szászfenes határáig tartott, hosszasan beékelődve Kolozsvár város, az erdélyi püspök és a nemesek birtokai közé.¹¹

A XV. századra a bencés rend elvesztette a korábbi hittérítő szerepét, kortársaihoz hasonlóan vallási szerepét elhanyagolva, birtokainak gazdagságával a feudális egyház mintaképévé vált. A középkor törvényeinek megfelelően alakult további sorsa is, hiszen minél gazdagabb volt egy monostor annál kívánatosabb volt úgy az egyházi, mint világi réteg számára. Ez a szűk csoport az államvezetésben betöltött szolgálata fejében gyakran kérte illetve kapta a főkegyúri jogokat gyakorló uralkodótól, hosszabb-rövidebb időre a monostort, hogy vezesse és annak minden jövedelmét élvezze. Ebben a *kommendátori rendszerben* a XV. századtól a király arra sem volt tekintettel, hogy az apáti tisztségbe kinevezett személy klerikus legyen.¹²

Ilyen viszonyokkal találkozunk a monostor életében egészen az 1556 április 28 évi. Kolozsváron megtartott erdélyi országgyűlésig, mely a fejedelemség területére kimondta a katolikus egyházi javak szekularizálását, világi kézbe adását¹³. Ez a határozat törvényerőre emelte azt ami abban a korban is nyilvánvaló volt: a színleg bencés rend tulajdonában levő, de már korántsem az Ő kezelésében levő apátságnak minden egyházi kötöttségtől való mentességét és világi tulajdonba vételét.

Az ország három részre szakadását követően azonban a Habsburg császárok továbbra is igényt tartottak - az alakulóban levő Erdélyi Fejedelemség területén is az egyházi birtok feletti főkegyúri jog, az un. *collatio* alapján - a klerikusi kinevezésekre.

---

¹⁰ Ez Szászfenes és Monostor között ömlik a Szamosba

¹¹ Vö. CSÁNKI, 310, 334 o. és lásd a . melléklet

¹² U.o.30-34 o.

¹³ Vö a dokumentum eredeti szövegét VESZELY Károly: *Erdélyi Egyháztörténeti adatok, I kötet*, Kolozsvár, 1860. 169 o.

Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy I Miksa leányának Erzsébet királynénak a kérésére kinevezik ugyan kegyeltjét, az agg korú Stroppa Lajos papot, kolozsmonostori apátnak, de világosan közlik: címe mellé jövedelemre ne számítsen, hiszen azok a vajda kezében vannak.¹⁴

1.2 A monostor birtokainak összeírása a XV. század közepén

Az apátság birtokai a konvent egyik XV. századi tagjának számbavétele alapján a következőképpen alakultak: a városi rangú Monostor az 1313-ban hozzá csatlakozott Szentbenedekkel, Bács az 1299-ben hozzácsatolt Nádassal és Szentiván pusztával, Kajántó falu a hozzátartozó Máriatelke és a két Bőnyre pusztával, ebből a határból kivált még fiatal település Tiburcz, Jegenyé, a heti és országos vásárai révén városi rangra emelkedett Egeres, határában a névszerint megemlített Eperjes és Hontelke (Ontelke, Antelke) pusztákkal, Apáthida (Apahida) és a püspökkel folytatott csere révén megszerzett Bogártelke nevű település.¹⁵

A XIII. századi összeírásokhoz képest a dél erdélyi részek mellett is lemorzsolódott ugyan néhány falu és határrész, de így is szépen jövedelmező birtokot tudhatott magáénak az apátság, mely a szekularizálást követően a bencések birtokai néven vált ismerté és képezte a különféle vásárlások tárgyát, és nem utolsósorban a Státus tanulmányi alapjának magvát, a XIX. század végéig legjobban jövedelmező kolozsmonostori uradalom birtokállományát.

1.3 A birtokok „vándorlása” 1556-tól a kincstári kezelés beálltáig

I Ferdinánd uralkodása idején oly nagy teret nyert reformáció, hogy térhódításának jelzésekként meg született az 1556 évi. március X. tc. mely kiutasítja Erdélyből a katolikus egyházi személyeket. A határozatnak megfelelően az országot elhagyó Bornemissza püspök menekülésén felbuzdult protestáns rendek az április 11.

---

¹⁴ CSOMOR Lajos: *Stroppa Lajos kolozsmonostori apát 1592- 1597*, Kolozsvár, 1917, 140-146 o.

¹⁵ Vö. CSÁNKI 524 o.

országgyűlésen kimondják a katolikus egyházi javak szekularizálását, mely a kolozsmonostori uradalom esetében is a világi tulajdonba vételt eredményezte.¹⁶

1556-ban a kolostor kisajátított vagyonát az országgyűlés kincstári kezelésbe adta, ezért látjuk rövid ideig az erdélyi vajda Kendy Ferenc, majd kevéssel ezután már magánbirtokként Forgách Ferenc kezében. Ennek a birtok tulajdonjogában elkezdődött „vándorlás” folyamatának alapját a korabeli joggyakorlat szolgáltatta, mely szerint a fejedelem az érdemek, szolgálatok jutalmazására pénzért vagy ingyenesen a birtokot örökre is elzálogosíthatta. Aki a birtok elfoglalásakor pénzben zálogot tett le, azt a birtok visszabocsátásakor visszakapta.¹⁷ Így a világiak számára elindult adományozás folyamatának először, Báthori István lengyel király és erdélyi fejedelem vet véget, aki a katolicizmus pártolójaként belátta, hogy „*csak Isten teremthet semmiből*”. Így ha a katolikusok ügyét valaki fel akarja karolni, akkor annak nem üres szólammal, hanem áldozatkészen, tettekkel kell megcselekednie azt.¹⁸ Tenni akarására bizonyíték, hogy 1579-ben megbízta a rendet egy gimnázium Kolozsvárott történő megnyitásával. A jezsuiták, akik missziós területnek tekintették Erdélyt, örömmel tettek eleget a fejedelem hívásának, és rövid idő alatt jól működő, színvonalas és a szegények számára ingyenes középiskolát építettek fel. Báthori tervei azonban a középfokú oktatásnál magasabbra irányultak.¹⁹ Így a jezsuiták számára saját pénzén megváltja, vagy mondhatnánk visszavásárolja a mindenkor katolikus egyházi tulajdont, a kolozsmonostori apátságot, a hozzá tartozó Bács, Jegenye, Tiburcz, Kajántó és Bogártelke helységeket, birtokaikkal, földjeikkel, vizeikkel és erdeikkel egyaránt.²⁰ Noha az 1581-es országgyűlés jezsuita jelenlétet korlátozó intézkedéseket hozott, a fejedelemnek mégis sikerült keresztülvinnie akaratát. Így még a *congregatio generalis* alatt²¹, a május 12-én aláírta a jezsuita акадеmia alapítólevelét és ugyanezen nap keltezett adománylevelével a fent említett birtokot a jezsuiták akadémiájának fenntartására rendelte. Az 1588-as medgyesi országgyűlésen azonban örökre kitiltja őket Erdélyből, mindössze 25 napot adva nekik

---

¹⁶ ENDE Miklós: *Erdély három nemzete és négy vallása autonómiájának története*, Budapest, 1935, 143. o.

¹⁷ BÍRÓ Vencel: *Az erdélyi római Katolikus Státus vagyonának eredete* in Erdélyi Tudósító, XV. évfolyam, VERESS Ernő (szerk.) Kolozsvár, 1932, 120. o.

¹⁸ ENDE, 221. o.

¹⁹ VÖ. SZÖGI László: *Régi magyar egyetemek emlékezete: 1367-1777, Memoria universitatum et scholarum maiorum Regni Hungariae* Budapest, 1995, 166-171. o.

²⁰ BÍRÓ: 120. o. Mint ahogy látjuk Egeres már önállósult, így nem került a visszavásárolt birtokrészek közé.

²¹ Az országgyűlés ugyanis május 17-én oszlott fel.

távozásukra.²² A jezsuiták visszatérését megakadályozó korábbi döntést megerősítve, a kincstár részére birtokaikat is lefoglalták,²³ majd az 1615. évi országgyűlési rendelettel most már ténylegesen kincstári kezelésbe vették, ahonnan most már csak szintén az országgyűlés vehette ki. Az országgyűlés azt is megállapította, hogy a kincstári javakat a fejedelem csupán bizonyos ideig adományozhatja, de a kincstártól el nem idegenítheti.

A fejedelemség megszűnése után a katolikus állapotokban is bekövetkezett némi enyhülés. I Lipót császár és erdélyi fejedelem által kiadott 1693-as pótdiploma 1. pontja kimondja a négy bevett vallás birtokában levő javak sérthetetlenségét, majd ennek megfelelően a 2. pontban megengedi a Státusnak,²⁴ hogy a Kolozsmonostori uradalmat (vagy annak egy részét) 15000 forintért a kincstártól kiválthassa. Ez végül megtörtént, de nem a megegyezett értékben hanem sokkal kevesebért, mindössze 5000 frt. fizetve az ismét visszavásárolt uradalomért.²⁵

Ezt követően vita robbant ki a katolikus főurak között, akik az alapító szándékának megfelelően oktatásra szánták a birtok jövedelmét, de a klérus hatalmának túlzott megerősödésétől félve, nem akarták a visszaszerzett birtokot ismét egyházi kezelés alá bocsátani, hanem inkább világiak adminisztrálásában szerették volna látni. A vita kimenetele sajnos nem ismeretes, de eredménye igen. Tehát a katolikus rendek, a Báthory - féle alapítvány értelemében visszaadták a jezsuitáknak azzal a kikötéssel, hogy annak jövedelmét az 1581-ben alapított kolozsvári акадеmia tanárainak és eszközeinek költségeire fordítsák.²⁶

I Lipót a katolicizmus helyzetét konszolidálni szándékozó egyházpolitikája részeként 1701 augusztus 22-án kelt leiratával megerősíti Báthori István szeminárium létesítésére tett alapítványát vagyis a jezsuitákat is monostori birtokaikban.²⁷

---

²²TROCSÁNYI ZSOLT: *Törvényalkotás az Erdélyi Fejedelemségben*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2005, 99-101 o.

²³Vö. BOCHKOR, 67-71 o.

²⁴Vö. SAS Péter: *Az Erdélyi Római Katolikus Státus*, in *Egyháztörténeti Szemle*, 4 évfolyam, 2 szám, A.D.MMIII.én. 4 o.

²⁵POKOLY József: *Erdélyi református egyház története, III*, Budapest, 1904, 31 o.

²⁶BOCHKOR 268-271 o és *Az Erdélyi Római Catholicus Státusnak 1866 január 10 –én Kolozsvárott tartott gyűlésről vezetett jegyzőkönyv*, , Róm. Kath. Lyc. Nyomda, Kolozsvár, 1883, in ERKSL, IV. 4/e, 1. doboz, 17-18 o.

²⁷VESZELY Károly: *Erdélyi egyháztörténeti adatok II. kötet*, Gyulafehérvár, a Püspöki Lyceum Könyvnyomdája, Gyulafehérvár, 1893, 265-266 o.

Azonban, hogy miért fizetett a katolikus Státus csupán 5000 ft. az uradalomért, arra magyarázatul szolgál a jezsuiták III Károly királyhoz intézett kérése, melyben kéri az uralkodó jóváhagyását, hogy az 1693-ban visszaszerzett Monostoron kívül az uradalomhoz tartozó többi birtokrészt is visszaválthassák. A kérésre pozitív válasz érkezvén, a rend így 1732 október 15-én kelt uralkodói adománylevelének köszönhetően ismét korábbi birtokaiknak használatába jutottak. A váltság kifizetéséhez szükséges összeget a katolikus főurak adták össze, így Apor báró maga 30000 ft. adományozott²⁸ Csakhogy az 1615. évi országgyűlés határozatának megfelelően a kolozsmonostori uradalmi jószágok a Fiscus tulajdonába kerültek melyet az 1650-es végleges beosztása is megerősített. Így a birtok tulajdonjoga, mely az uralkodó adományozása ellenére meghatározatlan időre szólt ugyan, de mégis a kincstárt illette meg. A jezsuiták azon kérésére, hogy ezt örökre megkapják, az 1743/44 évi országgyűlés VIII. törvénycikk tett eleget, mellyel a már gyakorlatban visszaszerzett egyházi alapítványi vagyon hivatalosan is a katolikus tulajdonba visszakerült.²⁹

A jezsuita rend 1773-as uralkodói rendelettel történt felosztatását követően az uradalom ismét a kincstár kezelésébe került, de mivel magánbirtoknak tekintették a kincstár csak kihalás, hűtlenség és szerződés alapján foglalhatta volna el, melyek közül ebben az esetben egyik sem volt alkalmazható, de ellenkezett ez Mária Terézia terveivel is, ki ezt továbbiakban is az egyházi oktatás fenntartására kívánta hasznosítani. Így a továbbiakban a legfőbb kegyúr, Mária Terézia császárnő ellenőrzése alatt álló Catholica Commisio kezelése alá került a tanulmányi alap legfőbb tőkét képező kolozsmonostori uradalom gazdálkodásának irányítása vagyis annak nyilvántartása, kezelése és hasznosítása. Munkájában jelentős részt vállalt a Bizottság tagjaként a fehérvári püspök is, kinek előterjesztéseit figyelembe véve hozták meg a legfontosabb döntéseket illetve utalványozták a többlépcsős bürokrácián keresztül a költségek fedezésére szükséges pénzüsszegeket.³⁰

---

²⁸ BOCHKOR :350 o.

²⁹ BÍRÓ 123-124 o.; BOCHKOR 313-316 o.; *Az Erdélyi Római Catholicus Statusnak 1866 január 10-én Kolozsvárott tartott gyűlésről vezetett jegyzőkönyv*

³⁰ Vö. *A volt erdélyi királyi főkormányzók kebelében fennállott Katholikus Bizottság Hatásköréről*, Gyulafehérvár, Nyomtatott a püspöki lyceumi könyvnyomdában, 1876, 20-23 o.

2.Az uradalom a kincstári kezelés alatt (1849-1868)

A Catholica Commissionak a monostori uradalommal kapcsolatos intézkedésihez a tanulmányi alap felelős pénztárnokaként a kincstár biztosította az anyagi háttérrel. A pénztörvények és az uradalom után bejövő jövedelmek a kincstárnál levő alapítványi pénztárba folytak be. A bevételek és a kiadások folyósításai az alapítványi főpénztárba kerültek, vidéken pedig az adóhivatalok (fináncok) közvetítésével mentek végbe. A bevételekről és kiadásokról szóló kimutatásokat, amelyek az előirányzatok és számadások elkészítéséhez szükségesek a kincstár tisztviselői által készítették el. A tanulmányi alap költségvetését a miniszteri számvevőség állította össze a Katolikus Bizottság javaslatai és utasításai alapján, 1868-as változást követően ezt a szerepet átvette az Igazgatótanács.

A Fiscus az uradalom bevételét a korábbi katolikus oktatási célokra fordította, meghonosítva azt a gondozási rendszert mely a rövidebb megszakításokkal ugyan, de 1868-ig is fennállott.³¹

A kincstári kezelésben levő uradalmat a császár a Catholica Commisióban tanácsadói szereppel rendelkező püspökre bízta az 1802 szept 24-én 1274/798 sz. alatt kelt királyi leirattal.³² Így az uradalom 1802-1849 között a vegyes vallású Katolikus Bizottság ellenőrző szerepkörét átvéve a püspök irányítása alá került. Kezdetben Mártonfy püspök volt az uradalom gondozója majd húsz évig Kovács Miklós püspök felügyeli az uradalmi hivatalnokokat. Az uradalom pénzügyeit a főpásztor ellenőrzése alatt továbbra is a kincstár intézte,³³ oly módon, hogy a püspök intézkedésére az alapítványi számvevőség feloldozással vagyis jóváhagyással válaszolt majd utasította a Kamarai fizető hivatalt, hogy a tanulmányi pénzalapból utalja ki a szükséges pénzösszeget. Ugyanide folyt be az uradalom jövedelme, hogy aztán továbbvándoroljon a tanulmányi alapból fenntartott oktatási intézményekhez költségeik fedezésére. Az egyházi ügyeket az évente többször összeülő egyházi, tanulmányi, királyi alapítványi bizottmányi gyűlés intézte, a tartományi kancellár elnökletével és tagjai közt jelenlevő erdélyi püspökkel. A bizottmány az uralkodó főkegyúri jogát megtestesítő Catholica

---

³¹ VESZELY: 263-267 o.

³² U.o. 41 o. továbbá a püspöki kezelésről szólnak a 10246/1802 és 1774/1802 sz iratok in BOCHKOR 365 o

³³ Az uradalomnak a püspöki kezelésbe kerüléséről szólnak továbbá a 10426/1802 és 1774/1802 sz. királyi leiratok in u.o.

Commiso részeként működött.³⁴ Az önálló magyar kormány felállítását követően, azonban a helyzet ha csak rövid időre is, de a Catholica Commiso megszüntetésével átalakult. Az 1848-as Státusgyűlés megkísérelte újjászervezni magát, felállítva az egyháziakból és világiakból álló későbbi koronatanács intézményét, de az országgyűlésen az országot érintő fontosabb kérdések miatt nem tárgyalták az erdélyi katolikusok autonómiájának kérdését. Így a belpolitikailag zavaros helyzetben Szent Iván havában, Kovács Miklós püspök István nádorhoz fordult, hogy közvetítse felterjesztését a „fenséghez” melyben 80 éves korára és munkában megfáradt életére hivatkozva felmentését kéri a kolozsmonostori uradalom igazgatása alól. Addig is míg a császártól a jóváhagyás megérkezik, kéri a Főkormányiszéket, hogy helyette az uradalom élére egy más igazgatót nevezzen ki. Továbbá javasolja az uradalmat haszonbérletbe adni és ily módon kezelteni.³⁵ Mint tudjuk ez nem történt meg, hiszen októberben ismét találkozunk az agg püspök kérésével. Ezúttal a katolikusok alapját a legfőbb kegyúri jog alapján gondozó vallás és közoktatási minisztériumhoz folyamodik kérése teljesítés végett, melyet a miniszteri rendelet végül jóvá is hagy. Az uradalom haszonbérbe adására megteszik a kezdeti lépéseket azáltal hírlapokban elrendelik közzé tenni a haszonbérbe adási hirdetést. Továbbá szerepel egy több személyből álló bizottmány felállításának terve is „*avégre, hogy az uradalom jogai és javai felett örködjék.*”³⁶

A fent említett bizottság kinevezésére nem került sor hiszen a magyar önálló államiság megszűnésével a császári hatalom egészen mást diktált. Tény azonban, hogy a püspök tettével, maga is egy lépéssel közelebb vitte az uradalmat a későbbi sorsához, azáltal, hogy önként mondott le annak igazgatásáról.

Az 1848/49-es forradalmi események megszüntetésére Erdélybe küldött Karl Urban császári parancsnok mindenféle felsőbb rendeletet nélkülözve azt a püspöki adminisztráció alól önhatalmúlag kivette és előbb az általa kinevezett biztosok által kezeltette majd ismét kincstári kezelés alá jutatta. A spontán gesztus az udvar részről szíves fogadtatásra talált, amint alátámasztják a következő évek eseményei.

Az uradalom az önkényuralmi évek alatt felállított nagyszebeni Helytartótanács fennhatósága alá került, melynek 1861-es megszüntetését követően a mindössze az egy

---

³⁴ Vö. 1848-as Tanulmányi Jegyzőkönyvben foglalt intézkedések módjával

³⁵ 7367/t.180-1848 főkormányiszéki számmal iktatott püspöki felterjesztés in. u.o

³⁶ Vö. 11368/t.394-1868 számmal iktatott főkormányiszéki irat in u.o

évre visszaállított Főkormányzék hatáskörébe került. A Kolozsváron felállított legfőbb közigazgatási intézményben a korábban Catholica Commiso által tárgyalt vallásos és nevelési ügyek intézésére egy külön osztályt hoztak létre³⁷. Az 1861 decemberében bevezetett provisoriummal hatályát veszítette a februári pátens és ezzel Erdély különállása is megszűnt.³⁸ Bevezették Erdély ideglenes kormányzását és egyúttal visszaállították az 1848-ban megszüntetett Catholica Commisot, mely ismét átvette az uradalom kezelésének irányítását. E kezelésben sok köszönet azonban aligha volt, hiszen a vegyes felekezetűekből álló bizottság már nem vette figyelembe azt, hogy az uradalom a katolikus tanulmányi alap fenntartására alapítódott és jövedelmét az állami oktatás – *tehát nem katolikus*³⁹ - céljaira fordította

A kiegyezést követően a vallás és közoktatási minisztérium hatáskörébe került a uralkodó legfőbb kegyúri jogának gyakorlása, így a katolikus közalapokhoz tartozó kolozsmonostori uradalom feletti felügyeleti jog is. A vallásügyi miniszter a Főkormányzékhez intézett leiratában számon kéri a Catholica Commiso működése alatt a jogi fakultás fenntartására rendelt uradalom állapotát arra hivatkozva, hogy „*biztos forrásokból értesült annak leromlott állapotáról.*”⁴⁰ Nem nehéz elképzelni, hogy kik jelentették a miniszter számára ezen forrásokat, hiszen a katolikus püspökök nem nyugodtak bele a tanulmányi alap fő jövedelemforrását jelentő uradalom elvesztésébe és annak a kincstár vagyis az Országos királyi pénzügyi igazgatóság által való kezeltetésébe. A katolikus főurak a nem megfelelő kezelés miatt bekövetkezett tetemes kárra hivatkoztak a vallás és közoktatási minisztériumon közvetítésével az uralkodóhoz intézett felirataikban. A püspöki kezelés egy tíz éves időszakában 1837-1846 között az uradalom évi tiszta jövedelmének középarányosa 34235 forintot volt,⁴¹ míg az ezt követő úrbér fizetése nélküli két évben ennek csaknem felét, mindössze 16079 forintot tett ki.

---

³⁷ D. TÓTH Béla: *Az Erdélyi Királyi Főkormányzék visszaállítása (1860-1861)*, é.n.

<<http://epa.oszk.hu/00400/00458/00045/kiraly.htm>> (2007 május 5)

³⁸ Vö. DIÓSZEGI István: *A Ferenc József-i kor*, Vince Kiadó, Budapest, 1999, 15-26 o.

³⁹ Kiemelés tőlem

⁴⁰ Vö. 13701/t.164-1867 számú június 11.én kelt miniszteri leirat in. *Tanulmányi Jegyzőkönyv 1867*,

⁴¹ *A kolozsmonostori uradalom tíz évi jövedelmének középszámítása* a főszámjegyző 1849 július 10-én készített összesítése alapján in. EKS IV/h 3. Külön kezelt iratok 1840-1866

Ezzel szemben a kincstári kezelés 1855-1862 közti időszakában már csak 9892 forint évi jövedelmet mutat a közepszámítás ami egyértelműen a nem megfelelő kezelésre utal.⁴²

A püspöki feliratok már az országban bevezetett ostromállapot feloldásától vagyis 1854-től kezdődően, de különösen 1863-tól még erőteljesebben kéri saját kezelés alá vétetni az uradalmat. Teszik ezt a Státus önállóságát visszakerő feliratokkal párhuzamosan melyeket a Ferenc József uralkodóhoz intéztek.

Mondhatni, hogy a katolikus autonómia legalizálása előfeltételét képezte az uradalom visszaszolgáltatásának, hiszen előbb annak az intézménynek a létjogosultságát kellett visszaszerezni, amelynek kezelésébe szerették volna látni az uradalmat. Ennek érdekében az 1866 január 10-én tartott Státusgyűlésen összegyűltek miután ecsetelték a katolikus javakban bekövetkezett nagyfokú romlást, a katolikusok önálló képviselőjének hiányában uralkodó vallási közönyt, kérték a mindezek okát képező Catholica Commissio megszüntetését. Kérésükben felidéztek, hogy maga az uralkodó is észrevette annak működésképtelenségét és az 1863-ban kiadott **1874 sz. és 5473 számú** rendeleteiben annak kiszélesítését, átalakítását vette tervbe, melynek „*kijavításához mű nem járulhatunk*”- jegyzik meg a Státus tagjai. Majd így folytatják: „*Különben Felsőes urunk! Nincsen is erre (mármint a Catholica Commisiora) szükség, meg vannak nekünk törvényes közegeink, melyek egyházi, iskolai és alapítványi ügyeink elintézésére szükségeltetnek*”⁴³ – utalva a gyűlésen újjászervezett Státus közgyűlésére és a 24 tagú választott bizottságra.

Az erőteljes hangvételű feliratnak illetve az erdélyi egyházmegyéhez tartozó országgyűlési képviselők tevékenységének meg is lett az eredménye. Báró Eötvös József vallás és közoktatásügyi miniszter 1867 szeptember 12-én a **896 sz.** leiratában tájékoztatta a Státus képviselőjét ellátó Fogarasy Mihály püspököt, hogy kérésüket „*Ő. cs. és apostoli királyi Felsője legkegyelmesebben teljesíteni*” méltóztatta.⁴⁴

---

⁴² Az Erdélyi Római Katolikus Státusnak 1866. Január 10-én Kolozsvárott tartott gyűléséről vezetett jegyzőkönyv. .

⁴³ U.o.:13-14 o.

⁴⁴ Az Erdélyi püspökmegye róm. Kath. Státusnak Károlyfehérvárrt 1868. február 9-én megkezdett és azon hó 15-én befejezett gyűlésének jegyzőkönyve és okmánytára, Gombos Ferencz Lyceum Könyvnyomdája, 1903, 38-39 o, in: ERKSL, IV. 4/e, 1. doboz.

3. Befejezés

A dolgozat végén levonhatjuk a tényszerű következtetést. Az uradalom tulajdonjoga az 1615 -1732 közti időszak kivételével mely alatt birtokot kincstári törzsbirtoknak tekintették mindvégig az erdélyi katolikusok autonómiáját illette meg.

Az átvétel nehézkes megvalósulásával a Státus végre az oly régóta kívánt vágyának beteljesedését ünnepelhette. Az uradalom egyházi kezelés alá kerülése képezte ugyanis az első lépést abban a folyamatban amely Catholica Commisio megszüntetésével az erdélyi katolikus autonómia teljes jogú visszaállítását eredményezte.

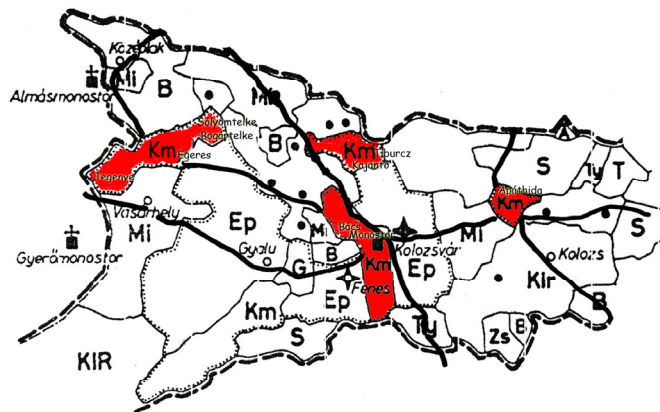
A katolikus oktatást zavartalan működését biztosítani hivatott uradalom jövedeleme végre betölthette azt a szerepet amelyért Báthori István a katolikusoknak adományozta. Az 1947-ig teljesen államosított birtokrészek számbavétele egyfajta irányt mutató táblává kíván lenni azon az utón amely a jogos tulajdon visszaszerzéséhez vezet a törvény adta lehetőségek révén. Ugyanakkor felkínálja annak a modellnek a megismertetését mely révén az egyház múltbeli cselekvéseinek okulva ismét önellátóvá, saját intézményeinek fenntartójává válhat. A kor amelyben a lelkiek és szellemiek gondozásához szükséges anyagiakat biztosították, nem ért véget. A visszaszerzett(endő) egyházi birtokok, felkínálják, ha még rejtett formában is, találmányossággal az önfenntartás lehetőségét. Ehhez azonban mint ahogy a Státus működéséből megtanulhattuk az egyháziak és világiak „együtt akarására” van szükség

4. Melléklet

Kolozsmonostor birtokviszonyai a XIII. század végén

A KOLOZSMONOSTORI APÁTSÁG BIRTOKAI
A XIII. SZÁZADBAN

☙	Monostor	Kir	Király
•	Köznemesség	Km	Kolozsmonostori apát
M	Majos-fiak	B	Barsa nemzetség
Mi	Mikola-fiak	Ep	Erdélyi püspök
S	Sukiak		
T	Tomaj nemzetség		
Ty	Tyukod nemzetség		

Bibliográfia

Könyvek

A volt erdélyi királyi főkormányzók kebelében fennállott Katholikus Bizottság Hatásköréről, Gyulafehérvár, Nyomtatott a püspöki lyceumi könyvnyomdában, 1876

BENDA Kálmán: *Az 1568 évi tordai országgyűlés és az erdélyi vallásszabadság* in. Erdélyi Múzeum 3-4. füzet ,56. kötet, Kolozsvár, 1994

BÍRÓ Vencel: : *Az erdélyi római Katholikus Státus vagyónának eredete* in Erdélyi Tudósító, XV.évfolyam, Veress Ernő (szerk.) Kolozsvár, 1932,

BOCHOR Mihály: *Az Erdélyi Katolikus autonomia*, Kolozsvár, 1911

DIÓSZEGI István: *A Ferenc József-i kor*, Vince Kiadó, Budapest, 1999

D. TÓTH Béla: *Az Erdélyi Királyi Főkormányzók visszaállítása (1860-1861)*, én.

<<http://epa.oszk.hu/00400/00458/00045/kiraly.htm>> (2007 május 5)

ENDE Miklós: *Erdély három nemzete és négy vallása autonómiájának története*, Budapest, 1935

CSÁNKI Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában V kötet*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1913

CSOMOR Lajos: *A kolozsmonostori bencés apátság és birtokai 1566-ig*, Kolozsvár, 1912.

CSOMOR Lajos: *Stroppa Lajos kolozsmonostori apát 1592- 1597*, Kolozsvár, 1917,

POKOLY József: *Erdélyi református egyház története, III*, Budapest, 1904

SAS Péter: *Az Erdélyi Római Katolikus Státus*, in Egyháztörténeti Szemle, 4 évfolyam, 2 szám, A.D.MMIII

SAS Péter: *A kolozsvári piarista templom*, Gloria, Kolozsvár, 1999

SZÖGI László: *Régi magyar egyetemek emlékezete: 1367-1777, Memoria universitatum et scholarum maiorum Regni Hungariae* Budapest, 1995

TROCSÁNYI Zsolt: *Törvényalkotás az Erdélyi Fejedelemségben*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2005,

VESZELY Károly: *Erdélyi Egyháztörténeti adatok, I kötet*, Kolozsvár, 1860..

VESZELY Károly: *Erdélyi egyháztörténeti adatok II. kötet*, Gyulafehérvár, a Püspöki Lyceum Könyvnyomdája, Gyulafehérvár, 1893

Az Erdélyi Római Katolikus Státus levéltári dokumentumai

A kolozsmonostori uradalom tíz évi jövedelmének középszámítása a főszámjegyző 1849 július 10-én készített összesítése alapján in. EKS IV/h 3. Külön kezelt iratok 1840-1866

Az Erdélyi Római Catholicus Statusnak 1866 január 10 –én Kolozsvárott tartott gyűlésről vezetett jegyzőkönyv, , Róm. Kath. Lyc. Nyomda, Kolozsvár, 1883, in ERKSL, IV. 4/e, 1. doboz

Az Erdélyi püspökmegye róm. Kath. Statusnak Károlyfehérvártt 1868. február 9-én megkezdett és azon hó 15-én befejezett gyűlésének jegyzőkönyve és okmánytára, Gombos Ferencz Lyceum Könyvnyomdája, 1903, 38-39 o, in: ERKSL, IV. 4/e, 1. doboz.

7367/t.180-1848 sz. in 1848-as Tanulmányi Jegyzőkönyvben in: ERKSL

11368/t.394-1868 sz. in *1848-as Tanulmányi Jegyzőkönyvben* in: ERKSL

13701/t.164-1867 sz. 1867-es *Tanulmányi Jegyzőkönyv* in: ERKSL